

Ant pergamento parašyta privilegija, kuria 1791 m. gruodžio 6 d. TELŠIŲ miestui suteikta Magdeburgo teisė ir herbas

Šių metų vasarą Žemaičių muziejaus „Alka“ Sakralinio paveldo ekspozicijoje (Katedros a. 6, Telšiuose) vyko vieno eksponato paroda „Telšiai. Karališkasis miestas“. Paroda buvo atidaryta birželio mėnesį Žemaitijos sostinėje vykstant šventei „Telšė linGOun‘2023“. Joje lankytojai turėjo galimybę susipažinti su dokumentu, kuriuo Abiejų Tautų Respublikos (toliau – ATR) karalius Stanislovas Augustas Poniatovskis 1791 m. gruodžio 6 d. Varšuvoje Telšių miestui suteikė Magdeburgo teisę ir herbą. Buvo pateiktas ir privilegijos vertimas į lietuvių kalbą.

Ši privilegija, jei ne vienintelė, tai viena iš nedaugelio tokio tipo dokumentų, kuri dabar saugoma mieste, kuriam ji buvo suteikta, o ne kokiame nors tolimame archyve.

Spausdiname išsamų tekstą apie Telšiams suteiktą privilegiją. Jo autorius – Žemaičių muziejaus „Alka“ Rinkinių apskaitos ir apsaugos skyriaus muziejininkas-rinkinio saugotojas RAIMONDAS PETRIKAS.

Kaip „gimė“ ir ką skelbė privilegija?

Telšių savivaldos ir herbo atsiradimas glaudžiai susijęs su XVIII a. pabaigos įvykiais valstybėje. ATR visuomenė, išgyvenusi pirmąjį valstybės padalijimą, stengėsi pasukti reformų keliu. 1788 m. į to meto valstybės sostinę Varšuvą susirinkęs Seimas posėdžiavo iki 1792 m. ir

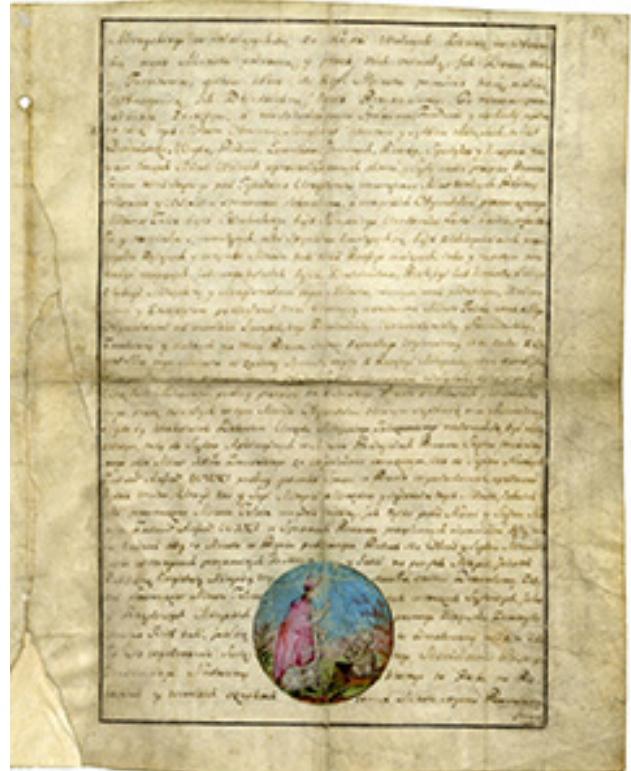
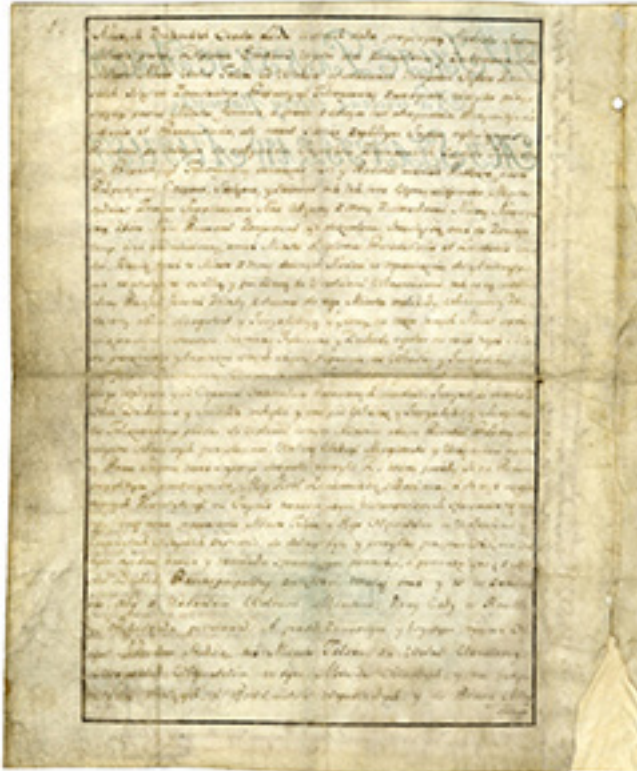

Telšių miestui 1791 m. gruodžio 6 d. suteiktos privilegijos pirmasis lapas. ŽMA GEK 6.551

buvo pramintas Didžiuoju, Reformų arba Ketverių metų seimu. Tarp svarbiausių Seimo nutarimų buvo 1791 m. balandžio 18 d. priimtas Miestų įstatymas ir garsioji Gegužės 3-osios Konstitucija. Pagal šiuos dokumentus ne tik didesni arba senieji miestai galėjo būti pripažinti laisvaisiais miestais, bet ir mažesni miesteliai, kurie „miestui deramą išvaizdą demonstruoja“, t. y., jų veiklos pobūdis atitiko miestams keliamus reikalavimus. Tokių miestų gyventojai buvo išlaisvinami iš seniūnų valdžios, gavo teisę savarankiškai disponuoti jiems skirta žeme, verstis amatais ir prekyba, išsirinkti savą valdžią ir teisumą.

Vis dėlto išsirūpinti privilegiją nebuvo labai paprasta. Reikėjo vykti į Varšuvą, ten dokumentais įrodyti, kad gyvenvietė gali būti laisvasis miestas, galbūt net turėti karaliaus aplinkos žmonių užtariamą, gauti Stanislovo Augusto pasirašytą privilegiją, kurios išdavimas neabejotinai kainavo (koks buvo mokesčio dydis, nežinoma). Kol kas neaišku ir kas rūpinosi privilegijos Telšiams gavimu. Galima tik pasidžiaugti, kad telšiškams užtekto tiek iniciatyvumo, tiek teisinių žinių, dokumentų, tiek finansų gauti šią miestui labai svarbią privilegiją. Reikia paminėti, kad per septynis su puse mėnesio (1791 m.

(Nukelta į 26 p.)

Telšių miestui 1791 m. gruodžio 6 d. suteiktos privilegijos antrasis ir trečiasis lapai. ŽMA GEK 6.551

lapkričio 9 d. – 1792 m. birželio 26 d.) ATR karalius Stanislovas Augustas patvirtino net 74 laisvųjų miestų teises. Vertinant chronologiškai, privilegija Telšiams gauta operatyviai – viena pirmųjų (jos numeris to laikotarpio privilegijų grupėje būtų šeštas).

Privilegijoje rašoma (pateikiama trumpa santrauka – R. P. pastaba): „[...] Mes, Stanislovas Augustas, Dievo malone ir tautos valia Lenkijos Karalius, Lietuvos, Rusios, Prūsijos, Mazovijos, Žemaitijos, Kijevo, Volynės, Podolės, Palenkės, Livonijos, Smolensko, Severo ir Černigovo didysis kunigaikštis,“ gavęs per reziduojančius ponus ir pareigūnus Telšių valdininkų ir gyventojų prašymą, maloningai atsižvelgdamas į tai bei remdamasis įstatymais, norėdamas „Telšių miestui ir jo gyventojams miestietiškas laisves ir pagarbą užtikrinti“ bei apskritai siekdamas šalies ekonominės gerovės, šiuo savo *renovationis et locationis* dokumentu „visiems kartu ir kiekvienam, kuriam apie tai žinoti privalu, atskirai, tiek šio amžiaus, tiek ir būsimo amžiaus žmonėms“ paskelbia – „[...] mes, karalius, [...] Telšių miestą laisvu pripažįstame“, o „kad minėtas Telšių miestas tiek teismo, tiek ir miesto valdyme naudotųsi tam tikra pagarpa, jam tokį herbą [...] Šv. Stanislovo, Krokuvos vyskupo atvaizdą, suteikiame, šį herbą antspauduose

ir visokiuose ženkluose naudoti leidžiame“.

Išvardijus suteiktas laisves ir teises perspėta, „kad niekas [...] jokių kliūčių nedarytų“ miestiečiams naudotis privilegija.

Išsaugota per karus ir okupacijas

Privilegija, tuo metu užtikrinusi miesto bendruomenei administracinę ir teisminę autonomiją, o telšiškams – asmens ir turto teises, buvo pargabenta į Telšius. Nepaisant to, kad netrukus dėl vidaus ir užsienio politikos įvykių Telšių (ir kitų miestų bei miestelių) savivalda buvo panaikinta, vykdyta pertvarka, po privilegijos suteikimo turėtos laisvės paliko ženklą gyventojų mąstyme, jų atmintyje.

Privilegijos dokumentas (tiek paskutiniaisiais ATR gyvavimo, tiek carinės Rusijos viešpatavimo metais) buvo saugomas miesto valdžios institucijose, o tarpukario Lietuvos laikotarpiu – miesto savivaldybėje. Yra žinoma, kad 1941-aisiais, jau vokiečių okupacijos metais, ši privilegija pateko į Telšių apskrities statybos skyrių, o po karo, antrosios sovietinės okupacijos metais šį likviduojant, privilegiją perėmė Tarprajoninė Klaipėdos architektūros statybos kontrolės inspekcija, tačiau maždaug po dešimtmečio, 1955 m. gruodžio 26 d., minėta inspekcija perdavė privilegiją Telšių kraštotyros muziejui

Telšių miestui 1791 m. gruodžio 6 d. suteiktos privilegijos ketvirtasis lapas. ŽMA GEK 6.551

(dabar Žemaičių muziejus „Alka“). Kadangi konkrečių žinių apie šios vertybės perdavimo muziejui priežastį neturima bei puikiai suprasdami, jog tuo laikmečiu ši data (antroji Šv. Kalėdų diena) sovietų valdžiai nebuvo svarbi, iš šių dienų perspektyvos galima pasakyti, kad muziejus ir Telšiai tąkart gavo įspūdingą kalėdinę dovaną...

Natūraliai kyla klausimas, kodėl toks dokumentas buvo priskiriamas su statybomis susijusioms institucijoms? Atsakymo galbūt reikėtų ieškoti vertybės – privilegijos – gavimo rašte. Pasirodo, pagal įgaliojimą veikęs muziejininkas Vitas Valatka (1927–1977) 1955 m. pabaigoje iš Klaipėdos pargabeno ne tik Magdeburgo teisių privilegiją, bet ir jos kopiją lenkų kalba, du XIX a. vertimus į rusų kalbą bei 1931 m. vertimą į lietuvių kalbą. Ir tai dar ne viskas. Muziejui buvo perduoti dar ir du XIX a. Telšių miesto žemių planai, kuriuose buvo pavaizduota šio miesto XVI–XVII a. bei vėlesnė situacija. Visiškai natūralu, kad kopija, vertimai buvo saugomi su originaliu dokumentu. Minėti planai galėjo būti naudojami kokiame nors miesto ginče, byloje dėl priklausančių žemių, kai vienas iš argumentų, įrodymų buvo pateikiama turėta privilegija. Tad nieko nuostabaus, kad kartu su privilegija buvo laikomi ir minėti planai. Na o vėlesniais metais, greičiausiai,

dėmesys buvo koncentruojamas į planus ir pagal juos nuspręsta, kokia turėtų būti viso dokumentų rinkinio priskyrimo vieta.

Pargabenus privilegiją ir kitas vertybes į Telšius, jau kitą dieną jos buvo įtrauktos į muziejaus gaunamų eksponatų knygą, privilegijai suteikiant numerį 6551. Tiesa, gautos privilegijos būklė tada didelio džiaugsmo nekėlė – ji buvo apiplyšusi, su paklijavimais, sutepta, matėsi sulankstymo žymės. Dokumentas restauruotas tik 1990 metais. Pirmiausiai buvo atliktas jos sausas valymas, o tada ištiesintos pergamento deformacijos, sutvirtinti įplyšimai, atkurti trūkstami fragmentai. Šie atlikti darbai ne tik pristabdė dokumento senėjimą, bet taip pat išryškino jo autentiškumą ir grožį.

Privilegija dabar ir anksčiau

Privilegija parašyta ant dvigubo pergamento lapo, kurio išmatavimai – 36,6x56,7 cm. Rusvu rašalu lenkų, lotynų kalbomis prirašyti 4 puslapiai. Trečiajame puslapyje akvarele nupieštas Telšių miestui suteiktas herbas. Pergamentas – plona medžiaga, pagaminta iš specialiai apdirbtos – nukalkintos, išplautos, išdžiovintos ir be plaukų – gyvulių odos (dažniausiai veršiukų, ėriukų, ožiukų, kiaulių). Pavadinimas kilęs iš antikinio Mažosios Azijos Pergamo miesto (dabartinė Turkijos teritorija) pavadinimo, kuriame ši medžiaga išrasta II a. pr. Kr. Ant pergamente buvo rašomi svarbiausi dokumentai – valdovų privilegijos, popiežių bulės, didikų raštai ir pan. Jie nuo kitų dokumentai skyrėsi ne tik medžiaga, bet dažnai ir išvaizda – pirmųjų raidžių (inicialų) ar net ištisų eilučių paryškinimu, teksto dekoracija, prikabinamais antspaudais.

Remiantis analogiškais to laikotarpio privilegijomis manytina, kad Magdeburgo teisės privilegijos, ką tik suteiktos Telšiams, išvaizda, sudėtis galėjo šiek tiek skirtis nuo dabartinės. Tikėtina, kad privilegija buvo sąsiuvinio pavidalo (lapas perlenktas į dvi dalis), įrišta į odinius viršelius (aplanką), o prie jos šilkinė virvute pririštas raudono vaško Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės antspaudas (jis, beje, ir minimas privilegijos tekste) uždaroje žalvarinėje dėžutėje. Deja, laiko vingiuose viršeliai, antspaudas pradingo, tačiau... Šiandien galime džiaugtis, kad Telšių miesto privilegijai labai pasisekė, nes žinoma, kad iš 1791–1792 m. išduotų 74 privilegijų originalų iki mūsų dienų išliko tik kiek daugiau negu trečdalis.